

## «ARROW OF AHRIMAN» AS SOCIO-ECONOMIC CATEGORY AND NOOSPHEREZATION OF GLOBALISM

**Bronitskaya V. V.**

In this paper we introduce a socio-economic analysis of the category of «arrow of Ahriman». It means a misrepresentation of noosphere processes. Explores ways to protect the social reproduction of the negative impact of boom Ahriman. Along with the objective prerequisites for the formation of noosphere civilization the risks of distortion of the noosphere and gain antihuman effect of social reproduction increase.

**Key words:** noospherization, globalism, arrow of Ahriman, structure needs, spiritual production.

УДК 330.1:330.341.1

## ІНТЕГРАТОРИ ЗНАНЬ: МІСЦЕ ТА РОЛЬ У ІННОВАЦІЙНОМУ ПРОЦЕСІ

**О. С. Марченко**, доктор економічних наук, професор

*Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого;*

**О. В. Ярмак**, кандидат економічних наук

*Харківський інститут фінансів Українського державного університету  
фінансів і міжнародної торгівлі*

*Обґрунтовано теоретичні підходи до визначення і характеристики інституціональних інтеграторів знань. Розроблено їх територіально-галузеву і суб'єктно-організаційну класифікації. Доведено роль інтелектуальних послуг як інтеграторів знань у інноваційному процесі.*

**Ключові слова:** інтеграція знань, інтегратори знань, інтелектуальні послуги, інноваційний процес.

**Постановка проблеми.** Актуалізація теоретичних досліджень, що розкривають закономірності інтеграції знань на макро- і мікроекономічному рівнях, обумовлена роллю останніх як головного ресурсу інноваційного розвитку. Теоретично і практично значущими є наукові розробки, спрямовані на виокремлення та характеристику інтеграторів знань, обґрунтування змісту і напрямів їх діяльності як учасників системного інноваційного процесу.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Аналіз літературних джерел показує, що сутність, види, функції, механізм діяльності інтеграторів знань

не отримали ще комплексного теоретико-економічного обґрунтування. Серед сучасних теоретичних розробок у цьому науковому напрямку варто зазначити такі:

– обґрунтування знаннеінтеграційної ролі національних інноваційних систем: наукові праці В. Гейця, Л. Гохберга, О. Жилінської, Д. Кокуріна, А. Нікіфорова, Л. Федулової та ін.;

– концепція управління знаннями, яка є одним з найактуальніших напрямів дослідження фахівців з економіки, менеджменту, підприємницької діяльності: У. Буковіча, Д. Гарвіна, Р. Гранта, Г. Клейнера, С. Клімова, М. Маринічевої, Б. Мільнера, М. Румізен, Р. Уільямса та ін.

Але зараз відсутній системний підхід до визначення інтеграторів знань, їх взаємозв'язків і напрямів діяльності, що суттєво обмежує дослідження чинників інноваційного розвитку в Україні.

**Формулювання цілей.** Метою статті є виокремлення, визначення та класифікація інтеграторів знань, зокрема характеристика знаннеінтеграційної ролі інтелектуальних послуг.

**Виклад основного матеріалу.** У сучасних наукових джерелах переважають два підходи до визначення змісту діяльності з інтеграції знань, які можна визначити як трансформаційний і управлінський. Відповідно до першого підходу інтеграція знань — це їх втілення (трансформація) у продукти та послуги. Р. Грант, приміром, головною функцією фірми в економіці знань називає інтегрування спеціалізованих знань у товари та послуги [1, с. 59]. Другий підхід базується на концепції управління знаннями, є основою визначення інтеграції знань як забезпечення їх руху в організації, здійснення «спіралі знань», що охоплює їх соціалізацію, екстеріоризацію, комбінацію, інтеріоризацію [2, с. 21–23].

На нашу думку, ці підходи є взаємодоповнюючими: інтеграція знань — це комплексний багатостадійний процес руху знань, результатом якого є їх втілення у продукти, послуги, технології. Розглянемо детальніше сутнісні характеристики інтеграції знань.

По-перше, цей процес не є лінійним, але можливо виокремити певний ланцюжок інтеграції знань, ланками якого є: створення, залучення, накопичення, опанування (засвоєння), перетворення (явних знань на неявні і навпаки), зберігання, обмін, використання як трансформація. Слід підкреслити таке: 1) знання трансформуються не тільки у продукти і послуги, а й у технології, тобто інтеграція знань може мати предметний (продукти, послуги) і процесний результати (технології). На нашу думку, технології є проміжним результатом, оскільки кінцевою метою їх упровадження є виробництво нового продукту, послуги; 2) без стадії трансформації знань процес їх інтеграції не є завершеним. Приміром, неявні та явні знання в процесі наукової діяльності трансформуються в інтелектуальний продукт — новацію. Але інтеграція

знань на цьому не завершується, оскільки новація ще не перетворилася на інноваційну продукцію, послуги чи новітню технологію.

По-друге, інтеграція знань здійснюється на макро-, мезо- та мікроекономічному рівнях. Це обумовлює необхідність дослідження цього процесу як національного, територіально-галузевого, внутрішньофірмового. По-третє, процес інтеграції забезпечують учасники ланцюжка — інтегратори знань, діяльність яких може охоплювати як його окрему ланку, так і всі ланки. Учасники ланцюжка, що є системоутворюючими, тобто без діяльності яких неможливо досягнення кінцевого результату інтеграції знань в інноваційному процесі — трансформації інтелектуальних продуктів-новацій у інноваційні продукти і послуги є інституціональними інтеграторами знань.

По-четверте, «інтеграція знань» і «управління знаннями» не тотожні поняття: управління знаннями є загальною функцією інтеграторів знань, незалежно від їх місця у ланцюжку інтеграції знань.

Отже, інституціональні інтегратори знань — це системоутворюючі учасники ланцюжка їх перетворення у продукти і послуги. Їх виокремлення передбачає застосування таких взаємопов'язаних критеріїв:

1) суб'єктно-організаційний — інтеграторами знань виступають індивідууми (вчені, винахідники, раціоналізатори, інноватори), фірми, що діють у виробничій сфері (насамперед, інноваційні та інноваційно активні), спеціалізовані організації інноваційної сфери (інноваційні центри, інноваційні бізнес-інкубатори), організації наукової сфери, організації, що надають інтелектуальні послуги (освітні, науково-технічні, консалтингові, охорони здоров'я);

2) галузево-територіальний — регіональні інноваційні системи, регіони знань, технопарки, кластери.

Національна інноваційна система виступає особливим інституціональним інтегратором знань, оскільки об'єднує діяльність усіх учасників ланцюжка і в суб'єктно-організаційному, і в галузево-територіальному вимірах, спрямовує її на забезпечення інноваційного розвитку.

Роль національної інноваційної системи та фірми як інституціональних інтеграторів знань розкрито у статтях О. С. Марченко [3, 4]. Завданням цієї статті є обґрунтування знань інтеграційної природи наукомісткого сервісу як сукупності інтелектуальних (професіональних) послуг у галузях науки, виробництва, інновацій, управління, ринкової діяльності тощо. Наукомісткий сервіс є невід'ємним елементом національних інноваційних систем, забезпечує продукування, накопичення та передачу спеціальних знань та інформації учасниками інноваційного процесу з моменту зародження інноваційної ідеї то моменту впровадження, використання, рутинізації та дифузії інновацій. До наукомісткого сервісу належать такі інтелектуальні послуги, як науково-технічні, інформаційні, інжинірингові, освітні, консалтингові.

Сьогодні інтелектуальні послуги ще не стали одним із пріоритетних об'єктів економіко-теоретичних досліджень, хоча, здійснюваний в умовах становлення економіки знань «перехід від панування матеріального виробництва до панування сфери послуг, від людини економічної до людини творчої» [5, с. 4] істотно актуалізує науковий пошук у даному напрямку.

У сучасний період інтелектуальні послуги є одним з найважливіших факторів інноваційного розвитку національної економіки. Вони являють собою певні професійні дії фахівців різних галузей знання, основними ресурсами здійснення яких виступають загальні й спеціальні (професійні, предметні) знання й інформація, а результатом (вигодою споживача) — накопичення й розвиток людського потенціалу (домогосподарств, фірм, суспільства), що становить основу інноваційної діяльності.

Поняття «інтелектуальні послуги» досить широко використовується фахівцями у сфері теоретичної й прикладної економіки, менеджменту, економічного консалтингу та ін. Разом з тим, представлені в науковій літературі підходи до їх визначення є, на наш погляд, поверхневими і суперечливими, не розкривають повною мірою їх змісту й структури.

У трактуванні інтелектуальних послуг, як правило, переважає їх ототожнення з консалтинговими послугами для суб'єктів підприємницької діяльності [6, с. 9]. Однак, по-перше, їхніми споживачами можуть бути не тільки суб'єкти підприємницької діяльності, але й домогосподарства, державні установи, некомерційні організації, громадські об'єднання й ін. По-друге, на наш погляд, структура інтелектуальних послуг не може обмежуватися певними видами консалтингових послуг, оскільки знання й інформація становлять основу надання й зміст не тільки ділових послуг, але й послуг освіти, охорони здоров'я, науково-технічних послуг.

Критеріями оцінювання й відокремлення інтелектуальних послуг як особливого сегмента сектора послуг сучасної економіки є:

1) капіталоутворення — це капіталоутворюючі послуги, що виступають інституціональними джерелами накопичення людського капіталу індивідуума й інтелектуального капіталу фірми, людського й інтелектуального потенціалу суспільства;

2) ресурсозабезпечення — надання інтелектуальних послуг спрямовано на забезпечення їхніх споживачів необхідними знаннями й інформацією;

3) ретрансляція — інтелектуальні послуги є спеціальним каналом передавання споживачеві професійних знань, інформації, трансферу технологій.

Таким чином, інтелектуальні послуги — це капіталоутворюючі, ресурсозабезпечуючі послуги, що ретранслюють професійні знання та інформацію, які виступають фактором накопичення й реалізації у виробничій та інноваційній діяльності людського капіталу індивіда, інтелектуального капіталу фірми, людського й інтелектуального потенціалу суспільства.

Інтелектуальні послуги є знання-орієнтованими, їхнім змістом і головними ресурсами надання виступають професійні знання. Загальною тенденцією сучасного етапу формування інформаційного суспільства є не тільки підвищення питомої ваги послуг, але й зростання їх знаннємісткості. На наш погляд, одним із проявів зазначеної тенденції є розвиток інтелектуальних послуг, які являють собою знання, — і наукомістку послугову діяльність.

З одного боку, інтелектуальні послуги є технологією — це знання про надання освітніх, консалтингових, науково-технічних послуг (технології консалтингу, освітні технології, технології науково-технічного обслуговування). Отже, вони можуть бути об'єктом трансферу технологій. З другого боку, інтелектуальні послуги є спеціальним каналом трансферу технологій — передавання систематизованого знання про виробництво продукції, застосування процесу або надання послуг. Варто підкреслити, що наукомісткий сервіс є каналом трансферу технологій на комерційній основі.

Основним критерієм визначення організацій, що надають інтелектуальні послуги, у якості інституціональних інтеграторів знань є їх роль у формуванні й накопиченні людського капіталу індивідуума, інтелектуального капіталу фірми, людського й інтелектуального потенціалу суспільства, що складають основу інноваційного розвитку. Основним об'єктом реалізації капіталоутворюючої ролі інтелектуальних послуг є людський капітал. За обґрунтованою думкою Н. Томчук, виділення фактора «людського капіталу» дозволяє ідентифікувати принципово важливе джерело економічного зростання, яким є знання й кваліфікація, а отже, правильно було б визначити економічне значення освіти й науки в суспільному виробництві [7, с. 98]. Хотілося б доповнити: не тільки освіти й науки, а й інтелектуальних послуг у цілому.

Концепція людського капіталу, основи якої були сформульовані нобелівськими лауреатами Т. Шульцем і Г. Беккером, у цей час становить теоретичну основу (метод) дослідження вітчизняними й закордонними фахівцями в різних галузях економічної науки, управління, соціології капіталоутворюючої та інноваційної ролі інтелектуальних ресурсів в умовах переходу до інноваційного типу соціально-економічного розвитку. Як підкреслено в монографії «Економіка знань», виступаючи як синергетичний фактор виробництва в межах окремого господарюючого суб'єкта, у народногосподарському плані людський капітал виконує функцію генератора соціально-економічного розвитку [8, с. 153].

Людський капітал, по-перше, досліджується на макро- і мікроекономічних рівнях — людський капітал індивіда, групи, суспільства; по-друге, трактується як внутрішньо структурована категорія, основними складовими змісту якої виступають інтелектуальний, біофізичний (здоров'я), соціальний капітали. С. Климов, наприклад, крім інтелектуальних ресурсів особистості, виокремлює такі компоненти людського капіталу:

– біофізичний капітал — життєві ресурси особистості, її фізичний і психологічний потенціал;

– соціальні ресурси особистості, тобто закладений у людині потенціал соціальної взаємодії, його включеність у певне соціальне середовище [9, с. 106–107].

Людський капітал індивіда як сукупність здібностей, що забезпечують можливість їх носію одержувати дохід [9, с. 15], багатьма вченими розглядається як людський капітал працівника (носія робочої сили). Т. Кір'ян, наприклад, вважає, що людський капітал — це соціально-економічна категорія, похідна від категорій «робоча сила», «трудові ресурси», «трудовий потенціал», «людський фактор». Його можна розглядати як сукупність природних здібностей працівника (здоров'я, творчих схильностей і т. п.), а також самостійно ним накопичених (придбаних у результаті життєвого досвіду) і розвинених унаслідок інвестування в освіту, професійну підготовку й оздоровлення [10, с. 73]. Е. Брукінг трактує людські активи, що становлять інтелектуальний капітал фірми, як сукупність колективних знань співробітників, їхніх творчих здібностей, умінь розв'язувати проблеми, лідерських якостей, підприємницьких і управлінських навичок. До них також належать психометричні дані й відомості щодо поведінки окремих особистостей у різних ситуаціях [11, с. 33–34]. За визначенням А. Кендюхова, персоніфікований інтелектуальний капітал — це пов'язані з роботою знання й умінь, творчі здібності, освіта, професійна кваліфікація, лояльність, ціннісні установки персоналу, психометричні характеристики [12, с. 35].

Людський капітал групи (родини, трудового колективу підприємства) являє собою накопичений нею інтелектуальний, біофізичний, соціальний потенціал, реалізація якого виступає основою забезпечення життєдіяльності соціальної й виробничої спільноти.

На макроекономічному рівні людський капітал виступає складовою людського потенціалу, фундаментальними характеристиками якого, на думку Н. Рімашевської, є: 1) фізичне, психічне й соціальне здоров'я, що впливає не тільки на фізичну дієздатність громадян країни, але й на характер демографічних процесів відтворення; 2) професійно-освітній ресурс і інтелектуальний потенціал, зокрема підготовка фахівців вищої кваліфікації й зайнятої науковою працею частини громадян; 3) соціокультурна активність громадян і їхні моральні цінності [13, с. 26].

Формування людського капіталу допускає вкладення інвестицій. Як підкреслено в монографії «Методологія управління трудовими ресурсами», людський капітал — це вартість інвестицій у вигляді витрат із приводу формування, розвитку й використання здібностей і знань людини щодо створення доданої вартості» [14, с. 261]. Наприклад, освітні послуги безпосередньо

впливають на інтелектуальні ресурси працівника фірми, сприяють накопиченню ним необхідних для створення вартості знань, професійних навичок. Тому витрати фірми на додаткове навчання й підвищення кваліфікації персоналу являють собою інвестиції у фірмово-специфічний людський капітал, його інтелектуальну складову. Послуги охорони здоров'я сприяють розвитку фізичного й психологічного потенціалу працівника як основи його здатності до створення вартості.

Спираючись на запропоновані критерії оцінювання й відокремлення інтелектуальних послуг, можна визначити таке.

1. Освіта є найважливішим інституціональним інтегратором знань, оскільки є джерелом накопичення людського капіталу. Як справедливо підкреслює А. І. Колганов, освіта є ключовою сферою, свого роду I підрозділом знанне-інтенсивної економіки, що створює головний ресурс — людські якості — для розвитку нової економіки [15, с. 308–309].

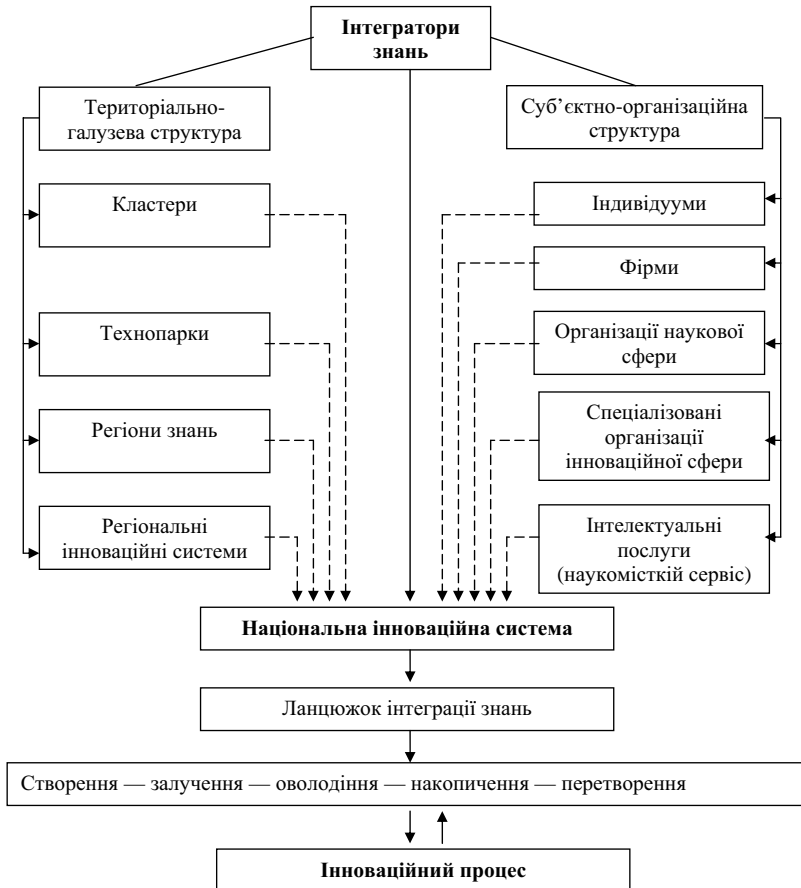


Рис. 1. Інституціональні інтегратори знань

Роль організацій освіти як інтеграторів знань проявляється у такому:

– на мікроекономічному рівні освітні послуги безпосередньо впливають на накопичення як людського капіталу індивідуума, так і фірмово-специфічного людського капіталу працівників фірми як структурного елемента її інтелектуального капіталу;

– на макроекономічному рівні зазначені послуги є факторами накопичення людського й інтелектуального потенціалу суспільства, формування інтелектуальних ресурсів інноваційного розвитку національної економіки;

– освітні послуги спираються на професійні знання й інформацію, є спеціальними каналами їхнього поширення, забезпечують інтелектуальними ресурсами їхніх споживачів;

– освітні послуги є технологією і каналом трансферу технологій.

3. Важливим фактором накопичення організаційного капіталу фірми й фірмово-специфічного людського капіталу її працівників є бізнес-консалтинг, який є методом упровадження наукових знань в економіку [16, с. 11]. Консалтинг є інтегратором знань, оскільки забезпечує господарюючих суб'єктів консалтинговими ресурсами — особливим видом ресурсів інтелектуальних. Консалтингова послуга — це капіталоутворююча, ресурсозабезпечуюча інтелектуальна послуга, що ретранслює спеціальні знання й інформацію, є технологією і каналом трансферу технологій.

4. Знаннеінтеграційна роль притаманна науково-технічним послугам, які, по-перше, є капіталоутворюючими, по-друге, забезпечують взаємозв'язок науково-дослідних, дослідно-конструкторських розробок з виробництвом, у чому знаходить свій прояв їх ресурсозабезпечувальна природа.

5. Послуги освіти, консалтингу, науково-технічні послуги є каналами, що забезпечують реалізацію ролі науки як інституціонального інтегратора знань. На наш погляд, взаємозв'язок науки й зазначених інтелектуальних послуг полягає в такому: з одного боку, наука забезпечує суб'єктів надання послуг освіти, консалтингу, науково-технічних послуг необхідними знаннями, тобто інтелектуальними ресурсами їхньої діяльності. З другого боку — ці послуги забезпечують взаємозв'язок науки й споживачів спеціальних знань та інформації — учасників ланцюжка інтеграції знань, є каналом передачі споживачеві створених наукою інтелектуальних продуктів і технологій, а науці — інформації про попит на певні знання й інформацію, що становлять зміст наукових продуктів. Тобто, на мікроекономічному рівні роль науки як інституціонального інтегратора знань реалізується не тільки в процесі науково-технічного обслуговування, але й за допомогою використання таких спеціальних каналів передачі професійних знань та інформації, як послуги освіти, консалтингу.

**Висновки.** Інтеграція знань — це комплексний багатостадійний процес руху знань, що забезпечує їх трансформацію у продукти і послуги. До інсти-



туціональних інтеграторів знань належать системоутворюючі учасники ланцюжка їх інтеграції (рис. 1). Організації, що надають інтелектуальні послуги (наукомісткий сервіс) належать до інституціональних інтеграторів знань, оскільки: 1) сприяють формуванню й накопиченню людського капіталу індивідуума, інтелектуального капіталу фірми, людського й інтелектуального потенціалу суспільства, що складають основу інноваційного розвитку; 2) є каналом передавання спеціальних знань і трансферу технологій.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Грант Р. К знаниевой теории фирмы / Р. Грант ; пер. с англ. под ред. Т. Е. Андреевой, Г. Ю. Гутниковой ; Высш. шк. менеджмента СПбГУ // Управление знаниями : хрестоматия. — СПб. : Высш. шк. менеджмента, 2009. — С. 37–64.
2. Румизен М. К. Управление знаниями : пер. с англ. / М. К. Румизен ; отв. ред. А. А. Подшеколдин. — М. : АСТ : Астрель, 2004. — XXVIII. — 318 с. — (Шаг за шагом).
3. Марченко О. С. Фірма в економіці знань: знаннєвий підхід до визначення економічної природи / О. С. Марченко // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Серія: Екон. теорія та право. — 2010. — Вип. 1. — С. 63–71.
4. Марченко О. С. Національна інноваційна система як інтегратор знань / О. С. Марченко // Вісн. Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. Серія: Екон. теорія та право. — 2010. — Вип. 2.
5. Чухно А. Институционализм: теория, методология, значение / А. Чухно // Экономика Украины. — 2008. — № 6. — С. 4–12.
6. Забродин Ю. А. Интеллектуальные услуги в бизнесе : справ. пособие / Ю. А. Забродин. — М. : Экономика, 2009. — 635 с.
7. Томчук Н. Эволюция научных взглядов на человеческое развитие / Н. Томчук // Экон. теория. — 2005. — № 3. — С. 95–105.
8. Экономика знаний : кол. моногр. / Л. Г. Белова, В. П. Колесов, В. Л. Макаров и др. ; отв. ред. В. П. Колесов. — М. : ИНФРА-М, 2008. — 432 с.
9. Климов С. М. Интеллектуальные ресурсы общества : монография / С. М. Климов. — СПб. : ИВЭСЭП : Знание, 2002. — 199 с.
10. Кір'ян Т. Людський капітал в історії економічної думки / Т. Кір'ян // Економіка України. — 2008. — № 9. — С. 64–73.
11. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг ; пер. с англ. Н. Мишкова ; под ред. Л. Н. Ковалик. — СПб. : Питер, 2001. — 288 с. (Серия «Теория и практика менеджмента»).

12. Кендюхов О. Гносеология интеллектуального капитала / О. Кендюхов // Экономика Украины. — 2003. — № 4. — С. 28–33.

13. Римашевская Н. М. Человеческий потенциал России и проблемы «сбережения населения» / Н. М. Римашевская // Рос. экон. журн. — 2004. — № 9–10. — С. 22–40.

14. Методология управления трудовыми ресурсами : монография / И. В. Гуськова, А. П. Егоршин, С. Н. Кулагина и др. ; под ред. И. В. Гуськовой, А. П. Егоршина. — Н. Новгород : НИМБ, 2008. — 352 с.

15. Экономика знаний и инноваций: перспективы России / А. В. Бузгалин, М. Ю. Павлов, Н. Л. Фролова и др. ; под ред. А. В. Бузгалина. — М. : Экон. ф-т МГУ : ТЕИС, 2007. — 364 с.

16. Консалтинговые услуги в условиях реформирования экономики России / А. В. Громов, А. Д. Белявский, М. И. Кныш и др. ; под ред. М. И. Кныша. — СПб. : Изд. Д. Буланин, 2003. — 192 с.

### **ИНТЕГРАТОРЫ ЗНАНИЙ: МЕСТО И РОЛЬ В ИННОВАЦИОННОМ ПРОЦЕССЕ**

**Марченко О. С., Ярмак О. В.**

Обоснованы теоретические подходы к определению и характеристике институциональных интеграторов знаний. Разработаны их территориально-отраслевая и субъектно-организационная классификации. Доказана роль интеллектуальных услуг как интеграторов знаний в инновационном процессе.

**Ключевые слова:** интеграция знаний, интеграторы знаний, интеллектуальные услуги, инновационный процесс.

### **INTEGRATORS OF KNOWLEDGE: PLACE AND ROLE IN INNOVATIVE PROCESS**

**Marchenko O. S., Jarmak O. V.**

The theoretical approaches to definition and the characteristic of institutional integrators of knowledge are grounded. Their territorially-branch and subject-organizational classifications are developed. The role of intellectual services as integrators of knowledge in innovative process is proved.

**Key words:** integration of knowledge, integrators of knowledge, intellectual services, innovative process.